

UDK: 94 (497.1) "1918"
323.282 (497.1) "1918"
355-05 Lipošćak, A.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 29. 1. 2003.

Afera Lipošćak

TOMISLAV ZORKO
Zagreb, Republika Hrvatska

Autor je obradio tzv. aferu Lipošćak iz vremena postojanja kratkotrajne Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Njome su pristaše bezuvjetnog ujedinjenja sa Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom htjele zaplašiti svoje moguće političke protivnike nesklone takvom udruživanju u novu južnoslavensku zajednicu.

Ključne riječi: Država Slovenaca, Hrvata i Srba, austro-ugarska vojska, general Anton Lipošćak

Uvod

Konac Prvog svjetskog rata donio je raspad triju carstava (Austro-Ugarske, Njemačke i Rusije), te je u potpunosti promijenio političku kartu Srednje i Jugoistočne Europe. Južni Slaveni Austro - Ugarske Monarhije su se organizirali i stvorili svoju političku tvorevinu Državu Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: Država SHS). Njoj su okolnosti, ali i stavovi nekih njenih političkih subjekata nametnuli ulogu provizorija. Dominantna politička opcija postaje ona koja zagovara ujedinjenje Južnih Slavena, što je značilo ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom. Političke skupine koje su to zastupale nisu birale sredstva u provođenju cilja. Sve je bilo dopušteno. Sve vrste pritiska i manevara. Jedan od manevara bila je i "afera Lipošćak". Pod optužbom da stvara zavjeru protiv Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: NV SHS) uhapšen je bivši austrougarski general Anton Lipošćak i neki časnici. Ovom aferom htjelo se zastrašiti i "psihološki" obraditi onaj dio političara koji se dvoumio oko brzog i bezuvjetnog ujedinjenja Države SHS sa Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom. Već tada javila se sumnja da je riječ o izmišljenoj uroti. Između dva svjetska rata publicist Josip Horvat podržao je takav stav.¹ Kasnije je to potvrdio i dr. Srđan Budisavljević, jedan od visokih dužnosnika Države SHS.² Neki povjesničari

¹ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Zagreb 1990., sv. 2, 120.

² "...stvarno nije postojala nikakva ozbiljna urota...", Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje*

prihvatili su mišljenje da je riječ o izmišljenom političkom manevru³ uz tvrdnju da u pozadini svega stoji Svetozar Pribičević.⁴ Unatoč tome postoje autori koje se čude osporavanju postojanja pobune.⁵ Današnji uvid u arhivsko gradivo i ostale povijesne izvore ne dopušta potpunu rekonstrukciju cijele afere, pa tako nema ni jasnih dokaza o smišljenom planu Svetozara Pribičevića ili pak s druge strane o krivici generala Lipošćaka. Ipak previše je tu motiva kao i akcija koje upućuju na stav da iza svega stoji Pribičevićev krug. Konačno i povijesni događaji početkom prosinca 1918. godine idu tome u prilog. Možda će budućim povijesnim istraživanja uspjeti razriješiti sve nedoumice.

Stanje u državi SHS sredinom studenog 1918.

Kada je početkom listopada 1918. godine osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba sa sjedištem u Zagrebu bilo je konstituirano kao političko tijelo Južnih Slavena Austro – Ugarske Monarhije. Svojom odlukom od 19. listopada 1918. godine o preuzimanju vođenja narodne politike, kao i odlukama Hrvatskog sabora od 29. listopada 1918. godine postalo je njihovom jedinom političkom vlašću u novostvorenoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba. Narodno vijeće SHS bilo je sastavljeno od niza stranaka koje su prihvaćale ideje nacionalne koncentracije i ujedinjenja Južnih Slavena na cijelom etnografskom prostoru. Stranke nisu bile jedinstvene oko pitanja kako oblikovati buduću zajedničku državu. Ubrzo su se pojavila dva oprečna politička stava oko oblika uređenja nove države: centralističko - unitaristički i autonomističko - federalistički. Mišljenja su bila podijeljena i oko oblika vlasti: monarhija ili republika. Pristaše monarhističko – unitarističkog uređenja nove države bile su brojnije, dobro organizirane i okupljale su se oko Hrvatsko – srpske koalicije koja je imala najveći utjecaj u NV SHS. Koalicija je svoju političku moć mogla zahvaliti najvećem broju članova u NV SHS i političkoj sposobnosti Svetozara Pribičevića, potpredsjednika NV SHS. Pristaše republikansko – federalističkog uređenja nove države bile su malobrojne i razjedinjene. Nalazili su se u socijaldemokratskim strankama, Slovenskoj ljudskoj stranci, Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci, Stranci prava (frankovcima) i u Starčevićevoj stranci prava. Ove su stranke bile međusobno sukobljene. Za većinu njih republikanski stav bio je samo načelan, te su u odlučnim trenucima odustajali od njega i priklanjali se suprotnoj pobjedničkoj struji.

U prvim danima nastanka Države SHS između 19. i 29. listopada 1918. vladalo je euforično raspoloženje poticano od stalnih svečanih manifestacija. Ubrzo je došlo do otrežnjenja i suočavanja s čitavim nizom problema koji su

Države Slovenaca, Hrvata i Srba, Zagreb 1958., 177.

³ "...jedan (prosrpski) deo članova Narodnog vijeća SHS pokušao je da jednim manevrom zastraši sve te neprijateljske elemente...Ustvari, nikakve zavere nije bilo...", Dragoslav JANKOVIĆ, "Društveni i politički odnosi u Kraljevstvu SHS uoči stvaranja Socijalističke partije Jugoslavije (komunista)", *Istorija XX. Veka*, Zbornik radova I, Beograd 1959., 78.

⁴ "...Svetozar Pribičević i njegovi montirali su 'afere Lipovšćak'...", Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu, hrvatsko - srpski politički odnosi*, Zagreb 1989., 344.

⁵ Mile BJELAJAC, *Vojska Kraljevine SHS 1918 – 1921.*, Beograd 1988., 34.

ugrožavali opstanak tek stvorene Države SHS. Prevratničko razdoblje kra-
 jem listopada i početkom studenoga 1918. godine obilježili su veliki nemiri
 koji su naročito zahvatili sjeverne dijelove Hrvatske. Ovi uglavnom seljački
 nemiri imali su u svom velikom dijelu obilježja socijalne revolucije. Vanjsko
 – politički položaj Države SHS bio je vrlo težak. U prvoj polovici studenoga
 1918. talijanska vojska započela je s okupacijom istočnojadranske obale
 prema mirovnom ugovoru s Austro – Ugarskom Monarhijom, ispunjavajući
 na taj način i odredbe tajnog Londonskog ugovora iz 1915. godine. Vrhunac
 okupacije zbio se 17. studenoga 1918. godine kada Talijani zauzimaju Rijeku, a
 vojni i mornarički predstavnici Države SHS odlaze. Mađari su u pregovorima
 o primirju s francuskim generalom Franchetom d'Espereyem neuspješno
 pokušavali sačuvati integritet zemalja krune sv. Stjepana. Strah od obnove
 zemalja krune sv. Stjepana bio je konstantno prisutan u Državi SHS. Uz to
 su iz Međimurja stalno stizali izvještaji o mađarskom teroru nad tamošnjim
 hrvatskim stanovništvom.

U takvim okolnostima započele su rasprave o ujedinjenju Države SHS
 s Kraljevinom Srbijom. Pribičević i njegove pristaše isticale su loš položaj
 Države SHS i nudile spas u bezuvjetnom ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom.
 A to je značilo prihvaćanje srpske dinastije i buduće centralističko državno
 uređenje. Na trenutak su se u Ženevi⁶ prilike razvijale povoljno za pristaše
 republikansko – federalističkog uređenja buduće države. Sredinom studenog
 ženevski dogovori su prestali vrijediti zbog političke igre predsjednika srpske
 radikalne vlade Nikole Pašića koji nije nikako htio odustati od velikosrpske
 politike. Istovremeno se o ženevskom sporazumu negativno izrazila koalicio-
 na većina u Središnjem odboru Narodnog vijeća SHS s Pribičevićem na čelu.⁷
 S druge strane početkom studenog 1918. godine u Zagrebu su novine započele
 veliku raspravu o ujedinjenju i oblikovanju buduće države. Zagrebačke novine
 svrstale su se u dva suprotstavljena tabora. Monarhiju su bezrezervno zas-
 tupale *Novosti*, *Glas SHS*, *Hrvatska riječ*, *Male novine*. Pridruživale bi im se
Novine bliske crkvenim krugovima i socijalistička *Pravda*. Nasuprot, stajali
 su razjedinjeni Radićev *Dom* i glasilo Stranke prava (frankovaca) *Hrvatska*.
Obzor i glasilo Starčevićeve stranke prava *Hrvatska država* nastojali su u
 prvo vrijeme zauzimati neutralan stav. Kako je polemika bila sve žustrija
 i žešća, *Obzor* je počeo zagovarati republikansko uređenje.⁸ Zanimljivo je
 bilo držanje socijaldemokrata i njihovog glasila *Pravde*. Socijaldemokracija

⁶ U Ženevi su se od 6. do 9. studenog 1918. vodili razgovori između Jugoslavenskog odbora, Narodnog vijeća SHS i vlade Kraljevine Srbije o načinu ujedinjenja i organizaciji nove zajedničke države. Potpisani sporazumi bili su demokratska podloga budućem uređenju zajedničke države. Franjo TUĐMAN, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji (1918. – 1941.)*, knjiga 1, Zagreb 1993., 234.

⁷ S. Pribičević se o sporazumu u Ženevi izrazio vrlo negativno smatrajući da je predsjednik NV SHS Anton Korošec potpisao nešto za što nije imao nikakva ovlaštenja. Vojo RAJČEVIĆ, "Pribičevićev unitarizam kao podloga političkog organiziranja srpskog stanovništva u Hrvatskoj 1918. – 1921.", *Časopis za suvremenu povijest* 24, Zagreb 1992, br. 2, 18.

⁸ "...Mi vidimo, da je cijeli svijet u jednom republikanskom pokretu pa ni za čas ne dvojimo, da će ustav Države SHS biti republikanski i demokratski...", Zagreb, 12. studenoga, *Obzor* (Zagreb), 13. 11. 1918., 3.

je prema svojoj političkoj orijentaciji uvijek bila republikanska, ali ovdje to nije bio slučaj. Početkom studenog 1918. unutar Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije nastao je sukob između lijevog krila čiji je najeksponiraniji predstavnik bio Geza Brudnjak i desnog krila koji je vodio Vitomir Korać, član središnjeg odbora NV SHS u Zagrebu. Na javnoj skupštini zagrebačkog radništva održanoj u Metropol kinu 3. studenog 1918. Korać je iznio stavove desnog krila glede oblika državne vlasti buduće zajedničke države. Koraću je bila najvažnija demokratizacija te je izrazio samo načelan stav prema republikanstvu, pojasnivši ga izjavom "...nama je još uvijek milija Engleska monarkija od portugalske republike."⁹ Urednik stranačkog glasila *Pravde* Geza Brudnjak bio je kritičar takvog razmišljanja, kao i rada članova stranke u Narodnom vijeću te se zalagao za republikanski oblik uređenja buduće države. Konačnu pobjedu u ovom sukobu odnijela je desna struja socijaldemokrata što je rezultiralo smjenom Geze Brudnjaka s mjesta urednika *Pravde*, a novi urednik postao je sam Korać.¹⁰ Rasprava o ujedinjenju s Kraljevinom Srbijom i budućem obliku vlasti došla je i do središnjeg odbora NV SHS. Na sjednici 11. studenog 1918. godine raspravljalo se o tom pitanju bez nekog konkretnog zaključka.¹¹ Prihvaćen je bio prijedlog dr. Ivana Lorkovića da novinski odsjek NV SHS djeluje u novinstvu, da se "odstrani rastrovana atmosfera".¹²

U ovim raspravama nitko osim Stranke prava (frankovaca) i njihove *Hrvatske* nije se suprotstavljao mogućnosti ujedinjenja Države SHS i Kraljevina Srbije. No razmišljanja kako ga provesti i oblikovati buduću državu izražavala su jasne različitosti. Za krug političara okupljenih oko S. Pribičevića i Hrvatsko-srpske koalicije nije bilo nikakvih nedoumica. Njihovo zalaganje za bezuvjetno ujedinjenje i monarhiju bilo je vrlo jasno. Pri tome su se njihovi stavovi podudarali sa željama i političkim djelovanjem Nikole Pašića. On se nakon propasti ženevskih dogovora i Pribičevićevog stava o njima uvjerio da dogovor o budućoj državi treba voditi s ovom skupinom unutar NV SHS. Pribičeviću je stoga u NV SHS trebala neosporna većinska potpora. Siguran u nadmoćnu brojnost svojih pristaša nije htio dopustiti nikakva iznenađenja. Pogotovo ne u odlučnim trenucima. Pri tome ga nije previše zabrinjavalo Radićevo republikanstvo jer je Hrvatska pučka seljačka stranka u NV SHS imala malen utjecaj. Slično tome nije se obazirao niti na političke izjave Stranke prava (frankovaca). Ono što ga je moglo zabrinjavati bili su politički odnosi u ostalim hrvatskim građanskim političkim strankama. To se posebno odnosilo na Starčevićevu stranku prava, jednog od najvažnijih partnera Koalicije u NV SHS. Unutar nje su postojali snažni republikanski stavovi. Primjerice usklik "Živila republika SHS!", zastupnika

⁹ Nav. prema Leopold KOBŠA, "Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije od obnove pokreta do kongresa ujedinjenja s posebnim akcentom na procese u zagrebačkoj organizaciji", *Revolucionarni radnički pokret u Zagrebu između dva svjetska rata*, Zagreb 1968. 156.

¹⁰ "Promjena u našem uredništvu", *Pravda* (Zagreb), 14. 11. 1918., 6.

¹¹ Bogdan KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu", *JAZU, Starine* 48, Zagreb 1958., 360. – 361.

¹² Isto, str. 361.

Ivana Peršića,¹³ iza svečane sjednice zagrebačkog gradskog zastupstva 27. listopada 1918. godine.¹⁴ Ili uvodnik stranačkog glasila *Hrvatska država* od 31. listopada 1918. u kojem se u par redaka založilo za republiku.¹⁵ Na javnoj skupštini Primoraca i Dalmatinaca u Zagrebu Budislav Grga Angjelinović¹⁶ želeći umanjiti značaj republikanaca ustvrdio je da ih u Starčevićевой stranci prava ima tek jedna trećina. *Hrvatska država* mu je odgovorila da nitko ne može točno znati koliko ima republikanaca u stranci.¹⁷

Za političare okupljene oko S. Pribićevića ovakav razvoj situacije predstavljao je opasnost. Nakon propasti konferencije u Ženevi, Nikola Pašić i srpska vlada započeli su zajedno akciju sa svojim istomišljenicima u Državi SHS oko bezuvjetnog ujedinjenja. U tom smislu pozitivno su se izjasnile dalmatinska vlada 16. studenog 1918.¹⁸ i Glavni odbor Narodnog vijeća SHS u Sarajevu 19. studenog 1918.¹⁹ Dobre vijesti stizale su i iz Ljubljane, a u Vojvodini je prevladala prosrpska struja Jaše Tomića. Preostao je još samo Zagreb i Središnji odbor Narodnog vijeća SHS gdje su trebali odnijeti odlučujuću pobjedu. Prosrpski orijentiran dio članova NV SHS pobojavao se da ujedinjenje sa Kraljevinom Srbijom neće ići onim načinom i tempom kako su htjeli. Znali su da se dio političara i hrvatske javnosti koleba oko načina provođenja ujedinjenja sa Srbijom. Stoga su započeli s čitavim nizom političkih pritisaka. Oni su se kretali od uličnih demonstracija do političkih deklaracija i zahtjeva.²⁰ Podgrijavao se strah hrvatske građanske javnosti od socijalne revolucije, mogućeg povratka Habsburgovaca na vlast, kao i talijanskih, te mađarskih presizanja. Stvarala se tjeskobna situacija i nudilo rješenje u brzom ujedinjenju sa Kraljevinom Srbijom. Prvi pokušaj donošenja takve odluke završio je

¹³ Ivan Peršić bio je zastupnik u zagrebačkom gradskom zastupstvu od 1913.-1934. uz prekid 1932. godine. U političkom životu Banske Hrvatske do 1918. godine bio je uglavnom vezan uz Starčevićovu stranku prava. Usp. Stjepan MATKOVIĆ, "Ivan Peršić: kroničar i aktivni sudionik hrvatske povijesti od kraja 19. stoljeća do početka Drugoga svjetskoga rata", *Ivan Peršić, Kroničarski spisi*, Zagreb 2002., (ur. Stjepan Matković), str. 5. – 17.

¹⁴ Ivan PERŠIĆ, "Monarhija ili republika", *Hrvatska država* (Zagreb), 16. 11. 1918., str. 1.

¹⁵ "...Na nama je sada da se time koristimo i da svoju sudbinu tako uredimo, da nas potomci budu blagoslivljali. A to ćemo postići, ako osnujemo jednu pravednu pučku republiku..." "Na ruševinama prijestolja", *Hrvatska država*, 31. 10. 1918., str. 1.

¹⁶ Budislav Grga Angjelinović bio je povjerenik Sekcije za organizaciju i agitaciju NV SHS u Zagrebu, te povjerenik NV SHS za javnu sigurnost za grad Zagreb.

¹⁷ "Iz Starčevićeve stranke prava", *Hrvatska država* (Zagreb), 22. 11. 1918., str. 3.

¹⁸ Dalmatinska vlada je 16. studenog 1918. predložila brz i odlučan korak k ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom ili će ona sama na svoju ruku to učiniti ako Središnji odbor NV SHS ne donese takvu odluku u roku od 5 dana. Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu...*, Zagreb 1989., str. 343.

¹⁹ Glavni odbor Narodnog vijeća SHS u Sarajevu je 19. studenog 1918. prihvatio prijedlog dalmatinske vlade. Isto.

²⁰ U Zagrebu je 19. studenog 1918. organizirana prosrpska javna skupština Primoraca i Dalmatinaca koja je zahtijevala što brže ujedinjenje sa kraljevinom Srbijom. Nakon skupštine povorka okupljenih krenula je prema knjižari Stjepana Radića želeći se obračunati s njim. To su neki dijelovi zagrebačke javnosti komentirali kao početak terora. "Zar početak terora", *Hrvatska država* (Zagreb), 21. 11. 1918., str. 3.

neslavno. Pokušali su da se 20. studenog 1918. na sjednici Središnjeg odbora NV SHS prihvati prijedlog dalmatinske vlade o "bezodvlačnom" ujedinjenju sa Kraljevinom Srbijom. Stjepan Radić je tu namjeru uspio odgoditi tvrdeći da ima starijih prijedloga koji se trebaju prije ovoga raspraviti.²¹ Na kraju je odlučeno da se o prijedlogu dalmatinske vlade raspravlja 23. studenog 1918.²² Kako se bližila ova sjednica Središnjeg odbora NV SHS pritisci su bili sve jači.²³ Posebno je bila rafinirana politička akcija u kojoj je izmišljena urota bivših časnika austrougarske vojske. Tako je 22. studenog 1918. otkrivena tobože "velika zavjera".

Početak afere Lipoščak

Sve zagrebačke novine donijele su 23. studenog 1918. godine vijest novinskog odsjeka NV SHS o uroti časnika bivše austrougarske vojske: "Noćas se ušlo u trag velikoj uroti bivših austro – ugarskih oficira. General Lipovščak²⁴ htio je izazvati kontrarevoluciju, te je u tu svrhu propagirao, da se osnuju časničko – vojničko – seljačka vijeća sa zadaćom, da maknu Narodno Vijeće, da mjesto toga uspostave stari vojnički režim i uvedu vojničku diktaturu. Dan kontrarevolucije imao je biti 25. o. mj., dan skupštine seljačke stranke. Svi glavni ljudi Narodnog Vijeća trebali su već danas 23. o. mj. biti pohvatani i 'učinjani neškodljivima', kako je jedan urotnik priznao kod preslušanja. U urotu je upleteno više oficira i drugih elemenata, koji su se u zadnje vrijeme napadno isticali kao propagatori tobožnje republikanske ideje. General Lipovščak, kapetan Valenteković²⁵ i neki drugi već su uapšeni. Istraga će dokazati, u koliko je ta urota u vezi s talijanskim prodiranjem u naše krajeve, sve većim magjarskim izazivanjem, odnosno s talijansko – magjarskim sporazumom."²⁶ Ovome je dodana istog dana još jedna obavijest novinskog odsjeka: "Istraga protiv bivšeg Austro – Ugarskog generala Lipovščaka i drugova vodi se dalje sa svom energijom. Koliko je do sada tekom istrage izbilo na javu, urota je bila kud i kamo razgranjenija nego li se je to u prvom času mislilo. Upleteno je u nju mnogo bivših austro – ugarskih časnika, a bila je raširena i po provinciji. Detalji se za sada u interesu istrage ne mogu javiti. Kako se vidi još uvijek se ne govori o tome, da bi bile upletene političke ličnosti. Valjda će se raditi o časnicima koji nisu zadovoljni u svojim ambicijama."²⁷

²¹ Ivan MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca*, Zagreb 1988., 29. i 277.

²² Bogdan KRIZMAN, "Zapisnici središnjeg odbora...", *JAZU, Starine* 48, Zagreb 1958., 365.

²³ Stjepan Radić je 23. studenog bio upozoren "da je nova vlast odlučila provesti svoju volju ako treba i silom". Ivan MUŽIĆ, *Stjepan Radić...*, Zagreb 1988., 30

²⁴ U ovim prvim vijestima generala Lipoščaka pogrešno se naziva Lipovščak. Ova pogreška nalazi se i u kasnijim izvorima o aferi. Čest je slučaj da i historiografija, koristeći ove izvore, generala Lipoščaka pogrešno imenuje kao Lipovščaka.

²⁵ Satnik Milutin Valenteković, bio je bivši ađutant generala Lipovščaka.

²⁶ "Uapšenje generala Lipoščaka," *Obzor* (Zagreb), 23. 11. 1918., 3., "Uapšenje generala Lipovščaka i drugova," *Hrvatska Riječ* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

²⁷ Istraga protiv Lipoščaka i drugova, *Hrvatska Riječ* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

Glavni optuženik u uroti bio je general Anton (Ante) Lipošćak,²⁸ visoki časnik austrougarske vojske hrvatskog podrijetla. Kraj Prvog svjetskog rata i raspad Austro – Ugarske Monarhije zatekao ga je u svojstvu vojnog guvernera Poljske. Saznavši za prevrat u Zagrebu i osnutak Države SHS uputio je početkom studenog 1918. godine hrvatskom banu Antunu Mihalovichu sljedeći brzojav: “Ban Mihalovich, Zagreb. Ushićeni uskrsnućem velike Jugoslavije, molim vas isporučite Narodnom Vijeću osobite simpatije pokornost i suglasnost južnih Slavena u Poljskoj. Lipošćak vojvoda, Lublin.”²⁹ Ubrzo nakon toga general Lipošćak stiže u Zagreb i bezuspješno pokušava stupiti u dodir s NV SHS. U jednom pokušaju kontaktiranja Vitomira Koraća, ispričao je kako se prevrat zbiva u Poljskoj gdje su vijeća sastavljena od vojnika, radnika i seljaka.³⁰ Korać je to shvatio kao poziv da sudjeluje u uroti protiv NV SHS. Od tog trenutka on se javlja kao osoba koja je otkrila urotu. Njega u tom svojstvu spominje i delegat srpske Vrhovne komande pri NV SHS u Zagrebu potpukovnik Dušan T. Simović. Simović je 22. studenog 1918. izvjestio Beograd o situaciji u Zagrebu i o uroti: “...Danas je otkrivena zavera izvesnog broja oficira, na čijem je čelu general Lipočnjak³¹, a koja je imala nameru da suspenduje Narodno Vijeće i obrazuje odbore vojnika, radnika i seljaka. Zaveru je otkrio vođa socijalista Korać, kome su se obratili za sadejstvo. Voda, general Lipočnjak, i nekoliko oficira uhapšeni su. Preduzete su potrebne mere opreze i bezbednosti.”³²

Već prve vijesti o aferi potiču na sumnju, te otkrivaju političku pozadinu i svrhu otkrivanja urote. Nameće se pitanje u kojoj je mjeri general Lipošćak mogao nešto ozbiljno organizirati u vrlo kratkom vremenu po povratku iz Poljske. Ako nije mogao, zašto je baš on izabran za žrtvu. I sam trenutak izbijanja afere je znakovit. Neposredno prije sjednica Središnjeg odbora NV SHS 23. i 24. studenog 1918. na kojima se odlučivalo o ujedinjenju sa Srbijom. Ultimativni prijedlozi dalmatinske i bosanske vlade o što hitnijem ujedinjenju potaknuli su ove sjednice i rasprave. Pribičević je znao da na njima mora odnijeti potpunu pobjedu. Urota je mogla pripomoći u pritisku na onaj dio javnosti i političara koji su izražavali sumnju u brzo i bezuvjetno ujedinjenje. Da bi afera ili urota izgledala što ozbiljnije i opasnije u njenom središtu morao je biti visoki časnik bivše austrougarske vojske. Većina njih bila je do tada već

²⁸ Lipošćak, Anton (9. IV 1863 – 24. VII. 1924). Nakon završene Vojne akademije službovao je u raznim garnizonima. U prvom svjetskom ratu zapovijeda raznim divizijama. Godine 1914. postaje feldmaršal i zapovijeda 2. pješačkom divizijom, koju vodi u ratnim operacijama na Karpatima. Slijedeće godine zapovijeda hrvatskom 42. domobranskom pješačkom divizijom. Za vojnog guvernera Poljske postavljen je 1918. godine.

²⁹ Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA), Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba (dalje: NV SHS), kut. 9.

³⁰ “Je li zavjera? Opereta? Ili azevština?” *Hrvatska država* (Zagreb), 23. 11. 1918., str. 1.

³¹ Simović ime generala Lipošćaka navodi u svojim izvještajima u pogrešnom obliku Lipočnjak.

³² Bogdan KRIZMAN, “Izvjestaj D. T. Simovića, delegata srpske Vrhovne komande kod vlade Narodnog vijeća SHS g. 1918.”, *Historijski zbornik VIII*, Zagreb 1955., 130. Simović je ponovno 25. studenog 1918. javio o aferi pogrešno navodeći ime satnika Valentekovića: “Devetog otkrivena u Zagrebu zavera gen. Lipočnjaka i kap. Valente Kovaća protiv N. v. Isti su uhapšeni.” (ISTO.)

uklonjena. Npr. general Luka Šnjarić bio je smijenjen, podmaršal Mihovil Mihaljević umirovljen, general Svetozar Borojević bio je izvan dosega, a maršal Stjepan Sarkotić već pritvoren. S visokim činom maršala preostao je Lipošćak. Koraćev razgovor s njim poslužio je kao povod organiziranja afere. Spominjanje Hrvatske pučke seljačke stranke u izvještajima o uroti trebalo je diskreditirati nju i njenog predsjednika Stjepana Radića, a naglašavanje moguće povezanosti urote s talijanskim i mađarskim postupcima pojačavalo je samu ozbiljnost situacije.

Većina zagrebačkih novina 23. studenog 1918. komentirala je vijest o uroti. Zagrebačku javnost zatrpali su naslovi poput: *Zavjera cesarovskih oficira*,³³ *Urota austrijskih časnika*,³⁴ *Zavjera generala Lipovšćaka*,³⁵ *Zavjera protiv naroda*.³⁶ Šturove vijesti novinskog odsjeka NV SHS o uroti bile su dobar mamac zagrebačkim novinama koje su ih pretvorile u pravu senzaciju. U tome su se naročito isticala novine koje su bile bliske Pribičeviću i njegovom krugu, a u prijašnjim raspravama o uređenju buduće države zastupale su monarhističko – centralistički stav. One su osudile urotu, okrivile za nju republikance i u svojim komentarima dolazile su do nevjerojatnih konstrukcija i zaključaka. Isticana je povezanost urote s neprijateljima Države SHS i nužnost povezivanja sa Srbijom. "...Ne vjerujemo, da je to bez sveze sa habsburškim pokretom, koji se pojavio u Austriji (knez Windischgraetz – bijele garde), a možda i sa talijanskim infamijama na Primorju i magjarskim grozotama u Medjumurju. Magjari i Talijani mogu sebi pružiti ruke jedino preko Hrvatske, malene i odsječene od srpske braće, ali nikako ne preko hrvatskog naroda spojenog sa srpskim i slovenskim spojenim u veliku narodnu državu. Magjarska delegacija bila je u prvim danima revolucije u Padovi. Ne bi li možda Italiji prijala mala zarobljena hrvatska pod kojim Habsburgovcem, nego li velika jugoslavenska država pod narodnom dinastijom Karagjorgjevića..."³⁷ Poticao se strah da je urota pokušaj boljševizacije Hrvatske. "...Ima nešto znakova radikaliziranja duhova u komunističkom smislu. Po ulicama Zagreba sretate vojnike s crvenim kokardama i s natpisima: Živjela komunistička republika!"³⁸ Istovremeno se prikazivalo da je to lažni habsburški boljševizam i republikanizam koji teži obnovi carstva. "...I kod nas mračni elementi nisu smjeli direktno reći šta hoće: cesarokraljevski general se prerušio u boljševika..."³⁹ O držanju socijaldemokrata izražavale su se pohvale.⁴⁰ Tražili su se suradnici generala Lipošćaka. Krivci su bili svi zagovornici republikanizma. Prvi na meti bio je

³³ "Zavjera cesarovskih oficira", *Novosti* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

³⁴ "Urota austrijskih časnika", *Narodna politika* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

³⁵ "Zavjera generala Lipovšćaka", *Hrvatska riječ* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

³⁶ "Zavjera protiv naroda", *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

³⁷ "Zavjera cesarovskih oficira", *Novosti* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

³⁸ "Urota austrijskih časnika", *Narodna politika* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

³⁹ "Zavjera protiv naroda", *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

⁴⁰ "...Pri svemu ovome moramo konstatirati - držao se glavni dio socijalističke stranke vrlo korektno i radništvo nije zaboravilo na svoje narodne dužnosti..." "Urota austrijskih časnika", *Narodna politika* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

Stjepan Radić i njegova stranka, a zatim pravaši okupljeni oko *Hrvatske*.⁴¹ Zahtijevala se akcija, obračun i čistka. "...Hoće li narodni ljudi u Narodnom vijeću imati snage da kažu narodu odlučnu riječ i učine djelo koje će vanjskom i unutarnjem neprijatelju izbiti iz ruku svako oružje i svaku nadu, da bi mogli naš narod opet strovaliti u ropstvo? Kolebanja i neodlučnosti je bilo dosta. Treba čistiti i u onim redovima, kojima je povjerena ona organizacija, jer su se pokazali nesposobnima da narodnu vojsku preporode."⁴² Sve je bilo usmjereno prema zastrašivanju javnosti i psihološkoj pripremi za skorašnje odluke Središnjeg odbora NV SHS o ujedinjenju. Na kraju se tražila podrška NV SHS i bezuvjetno povezivanje sa Kraljevinom Srbijom. "...Mi se svi moramo što tješnije okupiti uz bok Narodnom Vijeću, moramo poduprijeti svako nastojanje koje ide za što skorijem obrazovanjem zajedničke vlade..."⁴³ "...Ujedinjenje naroda, stvaranje zajedničke državne vlasti mora se provesti čim prije, odmah."⁴⁴ Novine koje su bile bliske republikanskoj ideji uglavnom su samo prenijele vijesti novinskog ureda suzdržavajući se od bilo kakvih komentara. Jedino je *Hrvatska država* nastojala obraniti generala Lipošćaka i otkriti prave razloge urote. Sam naslov njenog članka bio je znakovit: *Je li zavjera? Opereta? Ili azevština?* U njemu su istaknute dobre osobine generala Lipošćaka. "O njemu je poznato, da je za vrijeme rata dolazio po nekoliko puta u Zagreb na nedobrovoljni dopust i raspoloživo stanje, jer nije bio pokorna švapsko – magjarska metla. Po opisivanjima koja su se često čitala o njemu, bit će jedan od sposobnijih generala, a čini se da je bio dosta obljubljen među hrvatskim vojnicima."⁴⁵ Pokušalo se obraniti Radića ističući: "O tom je seljačkom vijeću zastupnik Radić javno govorio, da ga treba ustanoviti, jer ako su mogli socijalisti stvoriti svoje radničko vijeće, za što ne bi mogli stvoriti svoje vijeće i seljaci..."⁴⁶ Izražena je i sumnja da je cijela urota samo "pravljenje štimunga za današnju, kako se javlja, važnu sjednicu Narodnog Vijeća."⁴⁷

Daljnji tijek afere

U subotu 23. studenog 1918. u 17 sati u zgradi Hrvatskog sabora u Zagrebu započela je sjednica Središnjeg odbora NV SHS. Na njoj se trebalo raspravljati o prijedlogu dalmatinske vlade koja je tražila da se što brže provede bezuvjetno ujedinjenje sa Kraljevinom Srbijom. Pribičević je u svom uvodnom govoru prikazao kaotično stanje u zemlji s ciljem da uvjeri članove Središnjeg odbora u potrebu što hitnijeg ujedinjenja. Nakon toga razvila se burna rasprava koja je s prekidima potrajala i sutradan prijepodne. Izražavala su se razna mišljenja. Govorilo se i o uroti generala Lipošćaka s namjerom da se prikaže težak položaj

⁴¹ "Zavjera ćesarovskih oficira", *Novosti* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

⁴² *Isto*.

⁴³ "Urota austrijskih časnika", *Narodna politika* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

⁴⁴ "Zavjera protiv naroda", *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

⁴⁵ "Je li zavjera? Opereta? Ili azevština?", *Hrvatska država* (Zagreb), 23. 11. 1918., 1.

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ *Isto*.

Države SHS. Slovenski političar dr. Albert Kramer⁴⁸ je u svom istupu isticao da Karlo Habsburški još nije odustao od ovih krajeva, a "najboljim je svjedočanstvom zato jučerašnja urota protiv Narodnog vijeća."⁴⁹ Konačno je usvojen prijedlog dalmatinskog političara, člana Središnjeg odbora NV SHS, dr. Josipa Smodlake o izboru odbora sedmorice koji će izraditi zaključak i podnijeti ga na glasanje. Te nedjelje 24. studenog 1918. prijepodne Socijaldemokratska stranka Hrvatske i Slavonije sazvala je u Zagrebu javnu skupštinu. Teško je ne povezati ovu skupštinu sa sjednicom Središnjeg odbora. Glavnu riječ je imao Korać koji je sudjelovao i na sjednici Središnjeg odbora. Na skupštini Korać nije propustio priliku da govori o uroti generala Lipošćaka i o svojoj ulozi u njenom otkrivanju: "... Poznato nam je, da je tu urotu organizovala šaka bivših austrijskih viših oficira, koji se nikako ne mogu pomiriti s činjenicom, da je vrijeme njihovog gospodstva prošlo i da će odsad vladati u ovom narodu samo oni, koji će uživati narodno povjerenje... Mislili su, da ćemo, nasjesti ideji stvaranja radničko-vojničko seljačkih vijeća, da ćemo srušiti Narodno vijeće, da su radničke glave tako glupe, pa da će se dati zlorabiti za akciju, iz koje bi nastala vojnička diktatura..."⁵⁰ Na večernjoj sjednici Središnjeg odbora 24. studenog 1918. prihvaćen je prijedlog odbora sedmorice da se izabere delegacija od 28 članova koji će u Beogradu provesti stvaranje zajedničke države. Prihvaćena je i pismena uputa (Naputak) za ovu delegaciju. Središnji odbor pod Pribičevićevim patronatom narednih je dana odredio da ovo izaslanstvo 27. studenog 1918. krene put Beograda. Pribičević je odnio pobjedu i više ništa nije moglo ugroziti njegov naum. Afera oko generala Lipošćaka uvelike je pripomogla ovoj pobjedi. Na ovim sudbonosnim sjednicama doživjela je i vrhunac svog postojanja omogućivši stvaranje jedne tjeskobne slike općih prilika u kojima se nalazila Država SHS.

Nakon Zagreba vijesti o uroti generala Lipošćaka krenule su u provinciju. Njih je širilo i samo NV SHS obavijestivši neke svoje mjesne odbore. U nedjelju 24. studenog 1918. u jutarnjim satima (6 sati i 40 minuta) telefonskim putem se obavijestilo Senj da je u Zagrebu 25. studenog trebala nastati revolucija koju je zamislio general Lipošćak i stupio u dogovor s Radićem.⁵¹ Sutradan je tajnik kancelarije NV SHS u Zagrebu Ante Stilinović potvrdio Senju ovu vijest, dodavši da Radić nije umiješan, te da Aleksandar⁵² još nije službeno proglašen regentom.⁵³ Ove riječi su posredno naznačile zašto je cijela afera nastala. Neke lokalne novine prenijele su obavijest novinskog odsjeka NV SHS istog dana kad i zagrebačke.⁵⁴ Oni krajevi koje o uroti nije obavijes-

⁴⁸ Bio je povjerenik za Sloveniju u Predsjedništvu NV SHS u Zagrebu.

⁴⁹ Dragoslav JANKOVIĆ - Bogdan KRIZMAN, *Građa o stvaranju jugoslavenske države (1. 1. - 20. 12. 1918.)*, sv. 2., Beograd 1964., 641. - 642.

⁵⁰ "Velika manifestacija jugosl. socijal. jedinstva u Zagrebu", *Radničke novine* (Osijek), 29. 11. 1918., 2. - 4.

⁵¹ HDA, NV SHS, kut 16.

⁵² Aleksandar Karađorđević, prijestolonasljednik i regent Kraljevine Srbije.

⁵³ HDA, NV SHS, kut 16.

⁵⁴ Primjerice vukovarsko *Novo doba* je 23. studenog 1918. prenijelo ovu vijest. Zapriječena kontrarevolucija u Zagrebu, *Novo doba* (Vukovar), 23. 11. 1918., 3.

tilo NV SHS o njoj su saznali iz zagrebačkih dnevnih novina. Jugoslavenski demokratski savez izdavao je *Pučke Novine*⁵⁵ koje su imale propagandni karakter i podršku NV SHS. Mjesni odbori NV SHS često su tražili od Sekcije za organizaciju i agitaciju pri NV SHS primjerke *Pučkih Novina* da ih šire među pučanstvom. Ove novine bile su poznate po svom antiradićevskom stavu, te su 26. studenog 1918. u svom komentaru urote optužile Radića da je s generalom Lipošćakom spremao urotu protiv naroda.⁵⁶ Lokalne novine, većinom pod kontrolom mjesnih odbora NV SHS, počele su tražiti urotnike u svojim krajevima. "...Kapetan Milutin Valenteković bio je, kako čujemo pred nekoliko dana u Sisku i Galdovu. Svakako je dolazio u urotničkom poslu, ta valjda nije došao na sat gledati. Odbor Narodnog vijeće morao bi poduzeti mjere, da se istraži s kim je kapetan Valenteković dolazio u doticaj i koga je pohadjao."⁵⁷ U narednim danima su mjesni odbori NV SHS i lokalne vlasti u svojoj komunikaciji s NV SHS osuđivali urotu kao i upletenost Radića. Mjesni odbor Narodnog vijeća SHS u Jabukovcu u svom izvještaju o radu 9. prosinca 1918. osuđuje pokušaj generala Lipošćaka da uhapsi Narodno vijeće i uspostavi vojničku diktaturu te "rad i držanje novopečenog republikanca Radića."⁵⁸ Bilo je tu i vrlo patetičnih riječi. Mjesni odbor NV SHS Gora (okolica Petrinje) 26. studenog 1918. izjavljuje "čestitku na pravodobno otkrivenoj gnusnoj zavjeri njenih kukavnih sinova ove mukotrpane domovine."⁵⁹ Sve ove izjave trebale su prikazati konsolidaciju i koncentraciju svih odbora NV SHS te njihovu odanost politici Predsjedništva NV SHS.

Afera oko generala Lipošćaka dotakla se i mađarske vlade pod vodstvom Mihalyja Karolyja, koju je NV SHS prozvalo, da je povezana s urotom. Ona je 25. studenog 1918. izdala priopćenje koje je mađarski poslanik⁶⁰ u Zagrebu službenim putem uručio Predsjedništvu NV SHS.⁶¹ Mađarska vlada je izjavila da nije upletena u urotu, te da osuđuje svaku akciju koja ide za uspostavom bivše Austro – Ugarske, a naročito njenog starog režima. Ona svaku ovakvu

⁵⁵ Njihov vlasnik i urednik bio je Juraj Demetrović, jedna od glavnih ličnosti Jugoslavenskog demokratskog saveza.

⁵⁶ Urota protiv narodne slobode, *Pučke novine* (Zagreb), 26. 11. 1918., 1.

⁵⁷ Zavjera cesarovskih oficira, *Sisački glas* (Sisak), 24. 11. 1918., 3.

⁵⁸ HDA, NV SHS, kut 11.

⁵⁹ *Isto*, kut 2.

⁶⁰ Točnije to je bio mađarski vojni opunomoćenik u Zagrebu satnik Gyula Gömbös, On je došao u Zagreb kao član mađarske delegacije koju je vodio Alladar Balla. Nakon njenog povratka Gömbös je ostao u Zagrebu u svojstvu mađarskog vojnog opunomoćenika. No ubrzo je i sam otišao iz Zagreba, ali je ipak neposredno prije odlaska predao ovu notu NV SHS. Bogdan KRIZMAN, "Predstavnici Predsjedništva Narodnog vijeća SHS u Budimpešti, Beču i Pragu 1918.", *Historijski zbornik X.*, Zagreb 1957., 23. – 32.

⁶¹ Nota mađarske vlade koja je u Zagrebu uručena NV SHS glasi u originalu: "Le gouvernement de la republique hongroise m'a chargé de vous communiquer son point de vue officiel référant à l'affaire du général Lipošćak, conçu en ces termes suivants: D'après le «Laibacher Telegraphen Correspondenz Bureau» des anciens officiers austro-hongrois à Zagreb ont préparé un complot. L'enquête judiciaire qu'on a ouvert, aura la compétence à constater si cette conspiration n'était pas en relation quelconque avec les provocations qui se manifestaient de la part des Hongrois ou avec une entente italo-hongroise. En face de ce communiqué à ce qu'il semble

akciju smatra zločinom. Ujedno prosvjeduje protiv tvrdnje da je podupirala vojnu zavjeru u Zagrebu koju smatra uperenom i protiv svoje nezavisnosti.⁶² I talijanska štampa pokazala je interes za ovu urotu, ali s drugim namjerama. Prikazivalo se da u Državi SHS vlada kaos, anarhija i nered. Tvrđilo se da NV SHS nema nikakvu stvarnu vlast, te ne može uspostaviti red. Postojanje urote to je samo potvrđivalo. Na taj način opravdavala se talijanska okupacija istočnojadranske obale uz objašnjenje da Italija donosi mir, red i poredak.⁶³

Završetak afere

Želeći riješiti svoj status pritvorenika, a očito siguran u svoju nevinost, general Lipošćak je krajem studenog zatražio pokretanje sudskog postupka protiv sebe.⁶⁴ Do sudskog postupka nije došlo. Za službene i nadležne krugove Države SHS bilo kakva događanja oko generala Lipošćaka nisu više imala neku veliku svrhu. U Beogradu je 1. prosinca 1918. zapečaćena sudbina Države SHS. Ujedinila se sa Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Ujedinjenje je provedeno na način kako su ga zamišljali Pribičević i njegove pristaše. Iz cijele afere oko generala Lipošćaka pokušavalo se izaći što mirnije i tiše. Dio hrvatskih političara u NV SHS, možda svjestan da urota nije postojala, htio je ishoditi brže oslobađanje Lipošćaka i Valentekovića. U prvoj polovici prosinca 1918. godine iz pritvora je, na prijedlog, potpredsjednika NV SHS, dr. Ante Pavelića,⁶⁵ pušten satnik Valenteković.⁶⁶ Lipošćaka se pokušalo osloboditi preko povjereničkog vijeća hrvatsko – slavonsko – dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu. Na sjednici povjerenika održanoj 13. prosinca 1918. godine raspravljalo se o generalu Lipošćaku. Povjerenik za socijalnu skrb Vilim Bukšeg⁶⁷ bio je zamoljen od dr. Pavelića da predloži povjereničkom

officieux, le gouvernement de la republique hongroise y tient à porter à la connaissance du conseil national des S.H.S. qu'elle condamne peremptoirement chaque tentative ou action qui vise à la reconstruction de l'ancienne monarchie austro-hongroise et spécialement de l'ancien systeme monarchique. Il qualifie dans son sphere d'activité chaque telle action de crime de conjuration contre l'état, contre laquelle il procedra conformément à la loi pénale. Il proteste contre la supposition comme s'il avait protégé dans une forme quelconque ou bien même indirectement la conjuration militaire découverte à Zagreb, laquelle il même prend pour une tentative menaçant aussi l'indépendance de l'état hongrois. J'ai l'honneur a' adresser la prière à la présidence du Conseil National, de bien vouloir porter cette déclaration du gouvernement hongrois par la presse à la connaissance de la nation yougoslave. Veuillez agréer, Messieurs les Présidents, l'assurance de ma haute consideration. Zagreb le 25.novembre 1918.» HDA, NV SHS, kut 2.

⁶² *Isto.*

⁶³ "Tendencijozno pisanje talijanske štampe", *Obzor* (Zagreb), 11. 12. 1918., 1., "Talijanska štampa o našim prilikama", *Obzor* (Zagreb), 22. 12. 1918., 2.

⁶⁴ Telefonska vijest Senju 29. studenog 1918. u 18 sati i 20 minuta. HDA, NV SHS, kut 16.

⁶⁵ Dr. Ante Pavelić, po zanimanju zubar, bio je kao vođa Starčevićeve stranke prava imenovan uz Svetozara Pribičevića za potpredsjednika NV SHS.

⁶⁶ Bogdan KRIZMAN, "Zapisnici sjednica povjerenika hrvatsko – slavonsko – dalmatinske zemaljske vlade u Zagrebu (1918)", *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, sv. 2, Slavonski Brod 1964., 316.

⁶⁷ Vilim Bukšeg bio je istaknuti socijaldemokrat. Pripadao je desnom krilu Vitomira Koraća te se zajedno s njim do kraja studenog 1918. potpuno priklonio Hrvatsko–srpskoj koaliciji i S.

vijeću puštanje generala Lipošćaka iz zatvora i interniranje kod kuće. Nakon toga razvila se rasprava među povjerenicima. Ban Mihalovich pritom se zapitao "...zašto bi se Lipošćaka interniralo, kad proti njemu ništa ne predleži", a povjerenik za poštu, brzojav i telefon Cezar Akačić je ustvrdio da je Lipošćak ni kriv ni dužan zapleten.⁶⁸ Na kraju su povjerenici odlučili da nisu kompetentni rješavati pitanje generala Lipošćaka. Tome je pridonio povjerenik za unutrašnje poslove dr. Srđan Budisavljević, koji je istaknuo da je progon protiv Lipošćaka odredilo predsjedništvo NV SHS, a kako je general vojnik predložio je da o njemu odluči vojna uprava.⁶⁹ Povjerenik za obranu NV SHS u Zagrebu dr. Mate Drinković je 1. siječnja 1919. umirovio generala Lipošćaka i još 122 visoka časnika bivše austrougarske vojske.⁷⁰ Vojni sud u Zagrebu je početkom 1919. godine u donio zaključak vezan uz generala Lipošćaka: "Na predlog vojnog odvjetnika sud zaključuje u smislu § 240. ukpp., da se proti gore rečenih okrivljenih (general Lipošćaka i kapetana Valentekovića) zbog zločina § 334. -b) i -c) vkz. (zločin veleizdaje), temeljem § 239. toč. 1. vkpp. obustavlja, jer nema djela koje se ima kazneno sudskim putem progoniti."⁷¹ Ovaj zaključak je označio besmislenost optužbi. Nakon toga je general Lipošćak pušten na slobodu.⁷² Završetak afere i puštanje optuženih na slobodu u zagrebačkoj i hrvatskoj javnosti prošlo je nezapaženo. Afera se pokušavala što prije zaboraviti. Jedino se *Obzor* ozbiljnije osvrtno na oslobađajući zaključak Vojnog suda. Pri tome je zatraženo, da se ako je urota postojala donese najstroža kazna, a ako nije, onda isprika nedužnima. Autor *Obzorovog* osvrta bio je dr. Lav Mazzura.⁷³ On je u to vrijeme prevrata bio jedan od oslonaca Pribićevićeve politike. Obnašao je visoke dužnosti u Zagrebu. Bio je zapovjednik Narodne straže NV SHS za grad Zagreb, a postavljen je i za vojnog suca Države SHS. Zajedno s Angjelinovićem ima ključnu ulogu u pokoravanju Zagreba i sprečavanju bilo kakvih republikanskih manifestacija. Njegov osvrt u *Obzoru* vrlo je zanimljiv. Možda je to bio pokušaj prikazivanja čistog obraza, želja za istinom ili bojazan da se ne sazna da su na putu prema ujedinjenju korištena i prljava sredstva. Na ovo zadnje upućuje i završetak njegovog osvrta: "Van sa istinom, da se svakome onemogućiti sumnja, da se izazvala ova afera i poigralo ljudskom slobodom i životom, da se stvori u javnosti stanovita dispozicija uoči historijske sjednice narodnog vijeće dne 23. i 24. studenoga na kojoj su stvoreni

Pribićeviću. Stoga je zanimljivo da on kao socijaldemokrat postavlja, na povjereničkom vijeću hrvatsko - slavonsko - dalmatinske vlade, pitanje generala Lipošćaka budući da su socijaldemokrati sudjelovali u stvaranju afere.

⁶⁸ Bogdan KRIZMAN, "Zapisnici sjednica povjerenika...", *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, sv. 2, Slavonski Brod 1964., 316.

⁶⁹ ISTI, str. 316.

⁷⁰ HDA, NV SHS, Osobni vjesnik naredaba br. 8., 23. 12. 1918., kut 19.

⁷¹ Afera Lipošćak, *Obzor* (Zagreb), 15. 2. 1918., str. 3.

⁷² "Kako saznajemo, pušten je na slobodu, general Lipošćak, pošto je izvidima i istragom utvrđena neopravdanost optužbi." General Lipošćak na slobodi, *Obzor* (Zagreb), 11. 2. 1918., 3. General Lipošćak je nakon puštanja na slobodu interniran u provinciji i tek mu je u drugoj polovici 1919. godine dozvoljen povratak u Zagreb.

⁷³ Josip HORVAT, *Politička povijest...*, Zagreb 1990., sv. 2, 120.

zaključci o ujedinjenju zemalja SHS. sa kraljevinom Srbijom i Crnom gorom i organizaciji jedinstvene države SHS. pod vladom regenta Aleksandra⁷⁴ Afera je burno započela, ali tiho i nečujno završavala. U međuvremenu je u Zagrebu 5. prosinca 1918. došlo do snažnog manifestiranja za republiku. Sve je počelo pokretom među vojnicima 53. i 25. pješačkog puka koji su se uputili manifestirati na Jelačićev trg vičući: "Živjela republika", "Živjela hrvatska republika!", "Živjela boljševička republika!" i sl. Pristignuvši na trg sukobili su se sa snagama "Narodne straže" NV SHS za grad Zagreb koje su ondje postavili Angjelinović i Mazzura. Pri tome je smrtno stradalo 15 osoba, a više od 20 je ranjenih. Nakon puškaranja vojnici su se povukli.⁷⁵ U optužnici koju je Vojni sud u Zagrebu podigao 21. prosinca protiv pobunjenih vojnika tvrdilo se, prema izjavama svjedoka, da su vojnici između ostalog govorili da treba i generala Lipošćaka izbaviti iz zatvora.⁷⁶ Vjerojatno je spominjanje generala Lipošćaka za tužiteljstvo bilo jedan u nizu dokaza koji upućuju da se ovdje radilo o nečem zavjereničkom i pomno pripremanom. Premda je osnovni motiv demonstracija bio manifestiranje za republiku. Svi ovi događaji zajedno s aferom oko Lipošćaka poslužili su opravdavanju činjenice da se u stvaranju nove vojske odbacivao hrvatski vojni kadar iz bivše austrougarske vojske kao nepouzdan.

Smrt generala Lipošćaka 24. srpnja 1924. godine otvorila je ponovne rasprave o aferi, ali u posve drugim političko – društvenim okolnostima. To je vrijeme snažnog beogradskog unitarizma. Hrvatska oporba pokušala je iskoristiti smrt i sprovod generala Lipošćaka kao demonstraciju protiv režima. Pri tome im nije smetalo što se generala Lipošćaka pokopalo u austrougarskoj uniformi.⁷⁷ Isto im nije smetalo upitno Lipošćakovo republikanstvo. Njega je k republikancima gurnula afera. Teško je povjerovati da jedan visoki austrougarski časnik gaji duboke republikanske ideje. Cijelo njegovo školovanje i službovanje proteklo je u odanosti habsburškoj dinastiji. Unatoč tome sprovod na zagrebačkom groblju Mirogoj imao je snažnu notu protesta. Otvorile su se stare nove rasprave, ali i političke borbe unutar hrvatske oporbe. Postavilo se pitanje koju je ulogu u cijeloj aferi Lipošćak imao dr. Mate Drinkovića, član Hrvatske zajednice.⁷⁸ On je u vrijeme Države SHS bio povjerenik za narodnu obranu NV SHS. Zagrebački *Obzor* pokušao je obraniti dr. Drinkovića ustvrdivši da je general Lipošćak uhapšen 22. studenog 1918. bez

⁷⁴ Afera Lipošćak, *Obzor* (Zagreb), 15. 2. 1918., 3.

⁷⁵ Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu...*, Zagreb 1989., 361.-380., donosi iscrpan izvještaj o ovim događajima, a Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1992. 52.-59. donosi pravašku verziju ovih događaja, usp. i Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje Države SHS*, Zagreb 1958. 176.-180.

⁷⁶ Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu...*, Zagreb 1989., 368.

⁷⁷ To je odmah uvidjela zagrebačka *Riječ*, bliska Pribičeviću. "To nije sadržina hrvatstva", *Riječ* (Zagreb), 28. 7. 1924.

⁷⁸ "Neistinito izvještavanje povodom smrti generala Lipošćaka", *Hrvatska misao*, 28. 7. 1924., "O uhitbenom nalogu proti pok. Generalu Lipošćaku", *Hrvatska misao*, 31. 7. 1924., "Dr. Drinković i hrvatski časnici", *Hrvatska misao*, 4. 8. 1924., "Dr. Drinković i proganjanje hrvatskih časnika", *Hrvatska misao*, 8. 8. 1924.

znanja povjerenika za narodnu obranu NV SHS, koji je time bio doveden pred gotov čin.⁷⁹

Zaključak

Već iz priopćenja novinskog odsjeka NV SHS jasno se vidi politička pozadina i svrha afere, te njenog otkrivanja. Prikazani su međusobno povezani svi glavni neprijatelji buduće zajedničke države: austrougarski časnici, Radić i njegov seljački pokret, republikanci, zagovaratelji socijalne revolucije, talijanski i mađarski zahtjevi. Samo otkrivanje afere uoči sudbonosnih sjednica Središnjeg odbora NV SHS 23. i 24. studenog 1918. označava njen cilj. Na ovim sjednicama raspravljalo se o ujedinjenju sa Srbijom na temelju ultimativnih prijedloga dalmatinske i bosanske vlade. Svetozar Pribićević i njegove pristaše uspjele su odnijeti prevagu i složiti zaključke u skladu sa željama srpske vlade. Pri tome je afera Lipošćak trebala izvršiti pritisak na dio članova NV SHS koji se još dvoumio da li da se pristupi stvaranju zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom bez ikakvih uvjeta. Istovremeno je afera trebala zastrašiti sve protivnike takvog bezuvjetnog ujedinjenja koje je zagovarao Pribićević. Prvoprosinačkim akt iz 1918. stvorena je zajednička država po receptu Pribićevića i srpske radikalske vlade. Nakon toga postalo je jasno da urote protiv NV SHS nije bilo. Sudski postupak protiv generala Antona Lipošćaka nije proveden, on je pušten na slobodu, a afera se pokušala što prije zaboraviti. Već u to vrijeme bilo je jasno tko stoji iza nje. Afera je najviše odgovarala Pribićeviću i njegovoj politici. Osoba koja je otkrila urotu generala Lipošćaka bio je Vitomir Korać, socijaldemokrat s monarhističkim i jugoslavenskim uvjerenjem. Za takvo svoje držanje bio je kasnije nagrađen od srpskog dvora. Afera Lipošćak ispunila je u potpunosti svrhu svog postojanja. Protivnici ujedinjenja sa Srbijom nisu imali odgovor na nju. Ona je zastrašila njih i hrvatsku javnost, te pokazala da će prosrpski krug političara oko Pribićevića poduzeti sve da ostvari svoj naum. Kasnije je afera zajedno s krvoprolićem u Zagrebu od 5. prosinca 1918. bila oslonac politici gašenja hrvatskih vojnih jedinica, koje su prikazivane kao nepouzdanе i opasne.

⁷⁹ "Istina o generalovoj uroti u studenom 1918", *Obzor*, 27. 7. 1924.

SUMMARY

THE LIPOŠČAK AFFAIR

One of the main questions in the political life of the short-lived State of Slovenes, Croats, and Serbs was the question of its union with the Kingdom of Serbia and the Kingdom of Montenegro. Numerous debates on the method of union and the political organization of the future state were carried out. During the course of the debates, two opposing standpoints concerning the organization of the new state emerged: unitarism and federalism. Opinions were also divided on the form of government: monarchism or republicanism. The supporters of unconditional union (the unitaristic-monarchical concept) wanted to ensure their own preponderance and frighten all possible opponents. As a result they used various forms of political pressure and maneuvers. In this respect the "Lipoščak affair" was ready to hand. The former Austrian general, Anton Lipoščak, was arrested under the suspicion that he organized and took part in a conspiracy against the newly established State of Slovenes, Croats, and Serbs. No court proceedings were led against General Lipoščak to explain that there was a lack of evidence. The affair was discovered and reached its peak at the time of the fateful session of the Council of Slovenes, Croats, and Serbs at which the debate on union with the Kingdom of Serbia was carried out. In this context the Lipoščak affair aided in the discrediting of those political elements unsupportive of an unconditional union in the new Yugoslavian community.

Key Words: State of Slovenes, Croats, and Serbs, General Anton Lipoščak, Conspiracy